

Sławomir M. Nowinowski

**CZECHOSŁOWACKA POLITYKA BEZPIECZEŃSTWA
W LATACH 1918–1919**

Studia nad koncepcją bezpieczeństwa Czechosłowacji podjęto podczas Wielkiej Wojny, zanim niepodległość I Republiki stała się faktem. Świadomość słabości narodu „czechosłowackiego”, niezdolnego samodzielnie sprostać pangermańskiemu zagrożeniu skłoniła lidera Czechosłowackiej Rady Narodowej – Tomáša Garrigue’a Masaryka – do rozważań mających na celu znalezienie zawczasu sposobów zagwarantowania egzystencji wspólnego państwa Czechów i Słowaków. Masaryk liczył przede wszystkim na zachowanie spistości Ententy. Wierzył, że przywiązanie do zasad demokracji skłoni mocarstwa zachodnie do podjęcia programu wyzwolenia narodowego, a następnie jego konsekwentnej realizacji i obrony. Wiele obiecywał sobie także po ścisłej współpracy małych narodów Europy Środkowo-Wschodniej¹.

Najpełniejszy wykład swojej koncepcji czeski polityk zawarł w pracy pt. *Nowa Europa* opublikowanej jesienią 1918 r. Kreśląc w niej zarys powojennej organizacji kontynentu szczególną uwagę zwracał na wartość porozumienia Czechosłowacji, Jugosławii i Polski. Twierdził, że są one zdolne do stworzenia skutecznej bariery przeciwko ekspansji niemieckiej², a w przyszłości mogą pokusić się o zawiązanie federacji środkowoeuropejskiej. Znaleźć się w niej powinny przede wszystkim Włochy i Rumunia, w dalszej kolejności również Litwa, Łotwa, Estonia i Szwajcaria (zwłaszcza kantony włosko- i francuskojęzyczne). Rozległy, liczący około 60 mln mieszkańców blok państw zapewniłby polityczną i ekonomiczną stabilizację Europy

¹ T. G. Masaryk, *Světova revoluce. Za války a ve valce 1914–1918*, Praha 1925, *passim*; por. M. Paulová, *Dějiny Maffie. Odboj Čechů a Jihoslovanů za světové války 1914–1918*, Praha 1937; K. Pichlik, *Zahraniční odboj 1914–1918 bez legend*, Praha 1991, s. 90–91, 149–156; M. Pułaski, *Z dziejów genezy „Europy wersalskiej”. Współpraca Słowian zachodnich i południowych w ostatnim etapie I wojny światowej*, Wrocław 1974, s. 22–23; L. Buczma, *Z genezy Małej Ententy*, „Studia z Dziejów ZSRR i Europy Środkowej” 1970, s. 128–129; E. Campus, *Mica Inteligere*, Bucuresti 1968, s. 31–36.

² Współpraca czechosłowacko-jugosłowiańska chroniłaby także przed zagrożeniem węgierskim.

Środkowej, przez co korzystnie oddziaływałyby na sytuację całego kontynentu³. Masaryk zestawiał także w swej pracy obszerny katalog postulatów, których spełnienie uznał za *conditio sine qua non* pokoju europejskiego. Wśród nich zwracała uwagę propozycja zlikwidowania militarystyki za sprawą powszechnego rozbrojenia i zastąpienie regularnych sił zbrojnych strukturami milicyjnymi, zdolnymi wyłącznie do prowadzenia działań defensywnych⁴.

Projekt federacji środkowoeuropejskiej zgłoszony przez Masaryka charakteryzował się dużym stopniem ogólności i swobodnym traktowaniem realiów politycznych, ekonomicznych i narodowościowych. Właściwie posiadał tylko jeden, niezaprzeczalny walor: był rozwiązaniem konstruktywnym. Nie rozpraszał wprawdzie wszystkich obaw przywódców Ententy, spodziewających się po rozbięciu Austro-Węgier szybkiej „balkanizacji” Europy Środkowej, ale wyraźnie wychodził naprzeciw ich oczekiwaniom⁵.

Pozytywny charakter koncepcji Masaryka wzbudził duże zainteresowanie polskich, rumuńskich i serbskich polityków oraz działaczy albańskiej, armeńskiej, greckiej, litewskiej, ukraińskiej, włoskiej i żydowskiej diaspory w Stanach Zjednoczonych. Podjęte przez te środowiska próby wypracowania programu realizacji projektu federacji środkowoeuropejskiej zakończyły się jednak fiaskiem. Nie inaczej potoczyły się losy Demokratycznej Unii Europy Środkowej (*Mid-European Democratic Union*) powołanej z inicjatywy Masaryka w Waszyngtonie 3 października 1918 r. Powód porażki zawsze był ten sam: niemożność znalezienia wspólnego mianownika dla sprzecznych interesów potencjalnych członków federacji⁶.

Eduard Beneš – odpowiedzialny za prowadzenie bieżącej akcji politycznej i propagandowej Czechosłowackiej Rady Narodowej – przestał podzielać entuzjazm Masaryka dla programu federacji środkowoeuropejskiej najpóźniej

³ T. G. Masaryk, *Nová Evropa. Stanovisko slovanské*, Brno 1994 (wyd. 4), s. 161–165; por. J. Kovtun, *Masarykův triumf. Příběh konce velké války*, s. 453–455; M. Adam, *The Little Entente and Europe (1920–1929)*, Budapest 1993, s. 33–35; J. Kalvoda, *The Genesis of Czechoslovakia*, New York 1986, s. 439–440.

⁴ T. G. Masaryk, *Nová...*, s. 183–191.

⁵ Życzenie zawarcia antyniemieckiego porozumienia pomiędzy Czechosłowacją, Jugosławią i Polską zawierała nota rządu francuskiego do Czechosłowackiej Rady Narodowej z 29 VI 1918 r. – E. Beneš, *Světova válka a naše revoluce. Vzpomínky a úvahy z bojů za svobodu národa*, Praha 1926, sv. 2, s. 229–230; o stanowisku mocarstw także – *Masaryk a Beneš ve svých dopisech z doby pařížských mírových jednání v roce 1919*, přípr. Z. Šolle, Praha 1994 (dalej: MaB), s. 124–125, dok. 5, T. G. Masaryk do E. Beneša 3 XI 1918. Mocarstwom Ententy trudno byłoby natomiast zgodzić się z sugestią Masaryka o konieczności ograniczenia ich wpływów w centralnej części kontynentu.

⁶ M. Pułaski, *op. cit.*, s. 45–73; J. Kovtun, *op. cit.*, s. 360–362, 402–410; H. Marchewska-Zagdańska, *Wilson – Paderewski – Masaryk. Niepodległościowe wizje i koncepcje organizacji Europy Środkowo-Wschodniej*, „Dzieje Najnowsze” 1993, s. 28–29.

we wrześniu 1918 r.⁷ Całą swoją aktywność skoncentrował wówczas na pozyskaniu spośród mocarstw Ententy strategicznego sojusznika, zdolnego udzielić Czechosłowacji realnych gwarancji bezpieczeństwa. Względy ideowe i merytoryczne sprawiały, że wybór Beneša padł na dysponującą potężnymi atutami politycznymi i militarnymi Francję. Oferta czeskiego polityka spotkała się z życzliwym przyjęciem francuskich kół rządowych, wykazujących rosnące zainteresowanie Europą Środkowo-Wschodnią⁸.

Dnia 28 września 1918 roku minister spraw zagranicznych Francji Stéphen Pichon podpisał z Benešem układ o współpracy politycznej i wojskowej. Z czechosłowackiego punktu widzenia dokument miał kardynalne znaczenie. Francja zobowiązywała się w nim bowiem do wspierania programu budowy niepodległej Czechosłowacji w „granicach historycznych”, co w gruncie rzeczy oznaczało przejęcie politycznego patronatu nad mającą niebawem zaistnieć I Republiką. Beneš zapewne zdawał sobie sprawę, że w nieodległej przyszłości Francja nie omieszką z tego tytułu wyciągnąć maksimum korzyści, ale wobec czekających jego kraj trudności nie wahał się podjąć ryzyka. Wartości sojuszu z Francją nie sposób było wprost przecenić – każdy z przeciwników Czechosłowacji musiał odtąd liczyć się z ewentualnością wejścia w konflikt z największą potęgą militarną Europy.

Na początku listopada 1918 r. Beneš – już jako czechosłowacki minister spraw zagranicznych – uznał za stosowne zwrócić uwagę Ententy na możliwość uzyskania za pośrednictwem Pragi znacznych wpływów w krajach Europy Środkowo-Wschodniej. Oznajmił przy tym, że tylko Czesi zdolni są powstrzymać rozprzestrzenianie się bolszewickiej ideologii w regionie. Dla dokonania tego potrzebują jednak moralnego i materialnego wsparcia: przede wszystkim umożliwienia niezwłocznego powrotu do kraju czechosłowackich legii sformowanych we Włoszech i Francji oraz wysłania nad Wełtawę kontyngentu wojsk Ententy¹⁰.

⁷ MaB, s. 124–125, dok. 5 T. G. Masaryk do E. Beneša 3 XI 1918; A. Klimek, *Benešovy představy o československém státu a jeho roli (do doby tešně po skončení 1. světové války)*, „Střední Evropa” 1992, č. 26, s. 48.

⁸ Zob. P. S. Wandycz, *France and Her Eastern Allies 1919–1925. French-Czechoslovak-Polish Relations from the Paris Peace Conference to Locarno*, Minneapolis 1962, s. 13–16; G. Soutou, *L'impérialisme du pauvre. La politique économique du gouvernement français en Europe centrale et orientale de 1918 à 1929*, „Relations Internationales” 1976, No 7, s. 216–239.

⁹ Układ nie precyzował przebiegu linii granicznej – por. E. Beneš, *Světova...*, sv. 2, s. 314–319.

¹⁰ Beneš dowodził, że bezpieczeństwo ČSR wymaga natychmiastowego obsadzenia wojskiem: niemieckiego Pogranicza, Bratysławy, Komarna, Ostrzyhomia, Vácu, Rymawskiej Soboty, Koszyc, Czopu, Preszowa, Maramarossziget, Ostrawy, Bogumina i Cieszyna – *Boj o směr vývoje čs státu*, sv. 1 (říjen 1918 – červen 1919), Praha 1965, s. 17–19, dok. 5, Memoriały E. Beneša do rządów koalicji z 3 XI 1918; *O československé zahraniční politice 1918–1939. Sborník statí*, red. V. Soják, Praha 1956, s. 43.

Sugestia skierowana była przede wszystkim do Francji, a 16 grudnia 1918 r. potwierdziła to oficjalna nota Beneša na Quai d'Orsay¹¹. Władze francuskie odpowiedziały na nią negatywnie. Zgoła odmienna była ich reakcja na wystosowaną 14 grudnia prośbę Beneša o skierowanie do Czechosłowacji misji wojskowej. Mimo braku stosownych regulacji prawnych już 17 grudnia przystąpiono do jej formowania. Decyzję w pełni uzasadniała fatalna kondycja sił zbrojnych ČSR¹².

W styczniu 1919 r. Beneš i Georges Clemenceau podpisali pakiet porozumień¹³, na mocy których Francja uzyskała kontrolę nad siłami zbrojnymi I Republiki. Komendę nad nimi objął Naczelnny Dowódca Wojsk Sprzymierzonych¹⁴, jego zastępcą został szef francuskiej misji wojskowej, piastujący również funkcję szefa Sztabu Generalnego. Dowodzona przez generała Mauricea Pellé francuska misja wojskowa uzyskała decydujący wpływ na organizację armii czechosłowackiej: odpowiadała za budowę struktur Ministerstwa Obrony Narodowej i Sztabu Generalnego, nadzorowała tworzenie nowych związków taktycznych i rodzajów broni, czuwała nad procesem unifikacji wojska i wykonywała zadania operacyjne. W jej gestii pozostawało szkolenie kadry oficerskiej, dzięki czemu udało się zaszczepić czechosłowackim siłom zbrojnym francuskie wzorce i doktrynę wojenną. Misja miała także swój udział w uregulowaniu kwestii francuskich dostaw broni i materiałów wojennych dla ČSR. Ofensywa węgierskiej Armii Czerwonej na Słowacji w drugiej połowie maja 1919 r. spowodowała dalszy wzrost znaczenia misji. Oficerowie francuscy przejęli dowodzenie większości związków taktycznych i okręgów wojskowych,

¹¹ Zacieśnienia kontaktów wojskowych z Ententą domagali się od Beneša prezydent i premier ČSR. Masaryk obawiał się węgierskiej i niemieckiej irredenty. Kramář dostrzegał groźbę wybuchu bolszewickiej rewolty – *Boj o směr...*, sv. 1, s. 143, dok. 125, K. Kramář do E. Beneša 16 XI 1918; V. Břachová, *Francouzská vojenská mise v Československu*, „Historie a Vojenství” 1967, s. 888–889.

¹² *Boj o směr...*, sv. 1, s. 28–29, dok. 17, V. Klofáč do E. Beneša 2 XII 1918; s. 147–151, dok. 129, V. Klofáč do E. Beneša i F. Focha 2 XII 1918; *Československa Armada*, [w:] *Deset let Československe Republiky*, sv. 1, Praha 1928; s. 121; A. Marès, *Mision militare et relations internationales: l'exemple franco-tchecoslovaque 1918–1925*, „Revue d'histoire moderne et contemporaine” 1983, s. 560–564; T. Schramm, *Francuskie misje wojskowe w państwach Europy Środkowej 1919–1938*, Poznań 1987, s. 135–136.

¹³ Tworzyły go: 1) umowa dotycząca służby oficerów francuskich w armii czechosłowackiej z 10 I 1919; 2) umowa o wysłaniu francuskiej misji wojskowej do ČSR z 20 I 1919; 3) umowa regulująca zasady funkcjonowania francuskiej misji wojskowej w ČSR z 26 I 1919.

¹⁴ W umowie z 26 I 1919 nie wymieniano nazwiska marszałka F. Focha, uczyniono to dopiero w dokumencie podpisanym przez Beneša i Clemenceau 18 II 1919. Zakres uprawnień Focha wobec czechosłowackich sił zbrojnych pokrywał się z przysługującym mu jako dowódcy wojsk koalicji. W porozumieniu z rządem I Republiki mógł on również dysponować armią ČSR poza granicami państwa – T. Schramm, *op. cit.*, s. 136, 139.

a generał Pellé został mianowany tymczasowo naczelnym dowódcą armii czzechosłowackiej¹⁵.

Status francuskiej misji wojskowej i zakres wykonywanych przez nią czynności odczytywano w Pradze jako symptom podporządkowania Francji I Republiki. Beneš nie podzielał tych poglądów przeświadczony, iż bez pomocy francuskiej armia czzechosłowacka długo jeszcze nie byłaby zdolna do wykonywania swoich obowiązków¹⁶. Mało prawdopodobne, aby w ogóle udało się jej przejąć kontrolę nad północną częścią ziem Korony świętego Stefana: Słowacją i Rusią Podkarpacką. Misja niewątpliwie dążyła do ugruntowania w Czechosłowacji militarnych, politycznych i ekonomicznych wpływów francuskich, ale Beneš nie uważał tego za tendencję niebezpieczną, lecz wysoce pożądaną.

Czechosłowacki minister usilnie zabiegał o wyrobienie w paryskich kręgach oficjalnych przekonania, że Francja ma nad Wełtawą żywotne interesy, których powinna strzec, gwarantując tym samym bezpieczeństwo I Republiki. Konsekwencja, jaką Francja wykazała we wspieraniu czzechosłowackiego programu terytorialnego w pierwszej połowie 1919 r., dowiodła skuteczności tej taktyki. Władze francuskie nie wzbraniały się także przed wzięciem na siebie ciężaru likwidacji przyczółka wpływów włoskich na Słowacji w postaci misji wojskowej generała Luigi Piccione, gdy jej działalność uznano w Pradze za sprzeczną z racją stanu I Republiki¹⁷. Nie widząc absolutnie żadnej, rozsądnej alternatywy dla profrancuskiego kursu dyplomacji Beneša prezydent Masaryk na początku stycznia 1919 roku udzielił ministrowi jednoznacznego poparcia¹⁸. Wtedy też definitywnie wyrzekł się zamiaru budowania federacji środkowoeuropejskiej.

W okresie przygotowań do paryskiej konferencji pokojowej władze i opinia publiczna Czechosłowacji wykazywały brak większego zainteresowania koncepcją Ligi Narodów¹⁹. Idea ustanowienia organizacji gwarantującej

¹⁵ *Ibidem*, s. 137–147, 139; por. V. Břachová, *op. cit.*, s. 902–906; V. Vávra, *Francouzská vojenská mise v ČSR 1918–1925 (I)*, „Historie a Vojenství” 1987, č. 1, s. 29–30; A. Marès, *op. cit.*, s. 568–577.

¹⁶ MaB, s. 256–257, dok. 58, E. Beneš do T. G. Masaryka 20 V 1919.

¹⁷ MaB, s. 202–203, dok. 35, T. G. Masaryk do Beneša 31 III 1919, s. 206–213; zob. B. Ferencuhová, *Talianska a francúzska vojenská misia na Slovensku a československo-maďarský konflikt v rokoch 1918–1919*, [w:] *Slovensko a Maďarsko v rokoch 1918–1920*, Martin 1996, s. 133–148.

¹⁸ Masaryk rozważał wówczas możliwość zawarcia formalnego sojuszu z Francją i polecił Benešowi przeprowadzenie w Paryżu akcji sondażowej. Ten jednak uznał inicjatywę za przedwczesną. Niepewny rezultatów konferencji pokojowej wolał unikać ostentacji i przyjmowania zobowiązań, które mogłyby postawić ČSR w kłopotliwej sytuacji – MaB, s. 147–149, dok. 17, T. G. Masaryk do E. Beneša 5 I 1919, s. 150–151, dok. 18, E. Beneš do T. G. Masaryka 15 I 1919; zob. K. Hovi, *Cordon Sanitaire or Barriere de l'Est?*, Turku 1975, s. 136–217.

¹⁹ Słabym refleksem żywej w Europie Zachodniej i Stanach Zjednoczonych dyskusji był apel Masaryka o stworzeniu organizacji narodów Europy i nawiązania bliższych stosunków z państwami Azji i Ameryki – T. G. Masaryk, *Nová...*, s. 192.

państwowemu członkowskiemu niezawisłość polityczną i terytorialną integralność nie uszła, rzecz jasna, uwadze czechosłowackiego ministra spraw zagranicznych. Wszelako wywołała u niego znacznie więcej obiektywności niż entuzjazmu. Beneš nie akceptował forsowanej przez dyplomację amerykańską wizji Ligi jako antidotum na wszystkie polityczne, ekonomiczne i narodowościowe problemy Europy. Za szczególnie niebezpieczne uważał przeświadczenie reprezentantów Stanów Zjednoczonych o konieczności uznania za mniej istotne, ze względu na nieodległą chwilę powstania Ligi, kwestii terytorialnych²⁰.

Dyplomację czechosłowacką obowiązywały jednak całkowicie odmienne priorytety. Dążyła przede wszystkim do usankcjonowania przez traktaty pokojowe istnienia i granic I Republiki. Bacznie obserwowała rozwój wypadków na arenie międzynarodowej, ale angażowała się w nie tylko wtedy, gdy była pewna, że ułatwi to osiągnięcie nadrzędnego celu. Nie istniały żadne przesłanki pozwalające spodziewać się wyciągnięcia korzyści z udziału w pracach przygotowawczych do powołania Ligi Narodów.

Najwyższe czynniki polityczne I Republiki nie wiązały wówczas z Ligą Narodów nadziei na pomnożenie gwarancji bezpieczeństwa państwa. Przywiązywały wagę jedynie do gwarancji „klasycznych”, wśród których pierwszorzędą rolę przypisywały granicom strategicznym. Punktem wyjścia debaty nad optymalnym kształtem Czechosłowacji był program „granic historycznych”. Wprowadzono do niego jednak dość istotne zmiany, mające zapewnić polityczną i ekonomiczną dominację ČSR w Europie Środkowej.

Znamienne, że lekceważono na ogół narodowościowy aspekt problemu, mimo iż tereny wzdłuż postulowanych granic z Austrią, Niemcami i Węgrami zamieszkiwała ludność obca etnicznie i negatywnie ustosunkowana do czechosłowackiej państwowości. Władze I Republiki nie przyjmowały do wiadomości, że ich aspiracje do ziem z miażdżącą przewagą żywiołu niemieckiego, węgierskiego i polskiego, prędzej czy później, wywołają stany napięcia między Pragą a stolicami krajów sąsiednich. Tymczasem konsekwencje, jakimi groziło ČSR sprzężenie irredenty i rewizjonizmu już na początku 1919 roku, nie były trudne do przewidzenia²¹.

²⁰ Archiv Ústavu T. G. Masaryka, Benešův Archiv, Konference, kr. 1, k. 245–249, E. Beneš do komisji spraw zagranicznych Zgromadzenia Narodowego 13 I 1919.

²¹ Cztery warianty granic ČSR, nad którymi debatowano przewidywały znaczny odsetek mniejszości narodowych (według danych urzędowych sprzed 1914 r.): 1) 42% (w tym 26% Niemców, 8,7% Węgrów, 3% Ukraińców i 2% Polaków); 2) 45% (w tym 27,5% Niemców, 9,5% Węgrów, 2,9% Ukraińców i 2,9% Polaków); 3) 44% (w tym 26,9% Niemców, 10,7% Węgrów, 3,8% Polaków i 2,8% Ukraińców); 4) 49,5% (w tym 28,3% Niemców, 10% Węgrów, 7,2% Polaków i 2,6% Ukraińców). Ostatecznie po odrzuceniu wariantów 1. i 4. (uważanego za idealny z punktu widzenia gospodarczego i strategicznego) zdecydowano się na kombinację wariantów 2. i 3. – *Boj o směr...*, sv. 1, s. 36–42, dok. 26, Protokół 26 posiedzenia rządu K. Kramáři z 2 I 1919. Według przeprowadzonego w 1921 r. spisu powszechnego ČSR zamieszkiwało: 65,51% Czechów i Słowaków, 23,36% Niemców,

Na forum paryskiej konferencji pokojowej (18 stycznia – 28 czerwca 1919 r.) delegacja czechosłowacka²² domagała się uznania za bezsporne terytorium I Republiki: Czech, Moraw, Śląska Cieszyńskiego i Opawskiego oraz Słowacji. Żądano przy tym niezbędnych rektyfikacji „granic historycznych” trzech pierwszych prowincji: przyłączenia do ČSR części Górnego Śląska²³, Kotliny Kłodzkiej i północnych stoków Karkonoszy²⁴, Cmentu i okolic, południowego brzegu Dyji, części Morawskiego Pola oraz drobnych korekt w Rudawach, Szumawach i Czeskim Lesie²⁵.

Północna granica Słowacji pokrywać się miała z dawną granicą pomiędzy Węgrami a Galicją z nieznacznymi poprawkami na obszarze Spiszu i Orawy. Niezmiernie ważne dla bezpieczeństwa I Republiki było – według dyplomacji czechosłowackiej – uzyskanie terytorialnej łączności z Rumunią i Królestwem SHS, co zamierzano osiągnąć poprzez włączenie Rusi Podkarpackiej i Zachodnich Węgier²⁶. Granica ČSR z Węgrami, ze względów bezpieczeństwa, winna natomiast przebiegać od Petrzałki głównym korytarzem Dunaju po Vác, następnie na południe od linii Salgótorján-Miskolc do Cisy i dalej jej biegiem po Maramorossziget²⁷.

Postulaty czechosłowackie wywołały sprzeczne reakcje przedstawicieli mocarstw. Brytyjczycy, pod wpływem dyplomacji francuskiej, skłaniali się do uznania zasadności proponowanych rektyfikacji „granic historycznych”. Kategorycznie sprzeciwiali się temu Amerykanie sugerujący, zgodnie z wilsonowską

5,57% Węgrów, 3,45% Ukraińców i Rosjan, 1,35% Żydów i 0,57% Polaków – zob. J. Tomaszewski, *Struktura narodowościowa ludności Czechosłowacji 1918–1938. Szkic statystyczny*, „Przegląd Historyczny” 1970, s. 645.

²² ČSR reprezentowali: premier Karel Kramář (I delegat), E. Beneš (II delegat), Štefan Osuský (sekretarz generalny) oraz Cyril Dušek, Miroslav Plesinger-Božinov i Vladimír Slavík (sekretarze). Wspierało ich 17 zespołów ekspertów – F. Houdek, *Vznik hranic Slovenska*, Bratislava 1931, s. 283–285.

²³ Pasa terytorium z Głubczycami, Raciborzem, Rybnikiem, Żorami i Pszczyną oraz węzła kolejowego Głuchołazy.

²⁴ ČSR aspirowała do całej Kotliny Kłodzkiej lub przynajmniej jej części przylegającej do Czech i Śląska Opawskiego z Kudową, Dusznikami, Międzyzlesiem i Stroniem Śląskim oraz uzdrowiskowych miejscowości u stóp Karkonoszy: Karpacza, Kowar, Jagniątkowa, Przesieki i Szklarskiej Poręby.

²⁵ Władze ČSR skłonne były w zamian zrezygnować z okręgów Aš i Rumburk wrzynających się w terytorium Niemiec.

²⁶ Opanowanie Rusi Podkarpackiej miało umożliwić w przyszłości także intensywną współpracę ČSR z Rosją – *Boj o směr...*, sv. 1, s. 36–42, dok. 26; zob. J. Kalvoda, *op. cit.*, s. 442–443.

²⁷ Zob. H. Raschhofer, *Die tschechoslowakischen Denkschriften für die Friedenskonferenz von Paris 1918/19*, Berlin 1937. Problem granic ČSR szczegółowo omówiła – D. Perman, *The Shaping of the Czechoslovak State. Diplomatic History of the Boundaries of Czechoslovakia 1914–1920*, Leiden 1962; por. J. Klimko, *Politické a právne dejiny hranic predmnichovskej republiky (1918–1938)*, Bratislava 1986, s. 23–68.

zasadą samostanowienia, rewizję granic na rzecz Niemiec. Podważali także zasadność czechosłowackich roszczeń wobec ziem etnicznie węgierskich, w czym sekundowali im Włosi. Dyplomacja czechosłowacka pragnąc złagodzić wywołane przez siebie kontrowersje demonstrowała daleko idącą wolę kompromisu. Skwapliwie korzystała z poparcia Francji nie przestając przy tym zabiegać o zdobycie przychylności pozostałych członków zwycięskiej koalicji²⁸.

Podjęta na posiedzeniu plenarnym konferencji 25 stycznia 1919 r. decyzja o integralności Paktu Ligi Narodów z traktatami pokojowymi nie spowodowała korekty czechosłowackiej koncepcji bezpieczeństwa. Pierwotnie reprezentanta I Republiki nie było również wśród członków Komisji do Spraw Ligi Narodów, która pod przewodnictwem Thomasa Woodrow Wilsona rozpoczęła prace 3 lutego 1919 r. Dwa dni później, na wniosek reprezentanta Belgii – Paula Hymansa – rozszerzono jednak jej skład o przedstawicieli czterech małych państw – między innymi Czechosłowacji²⁹.

Posiadający wszelkie ku temu predyspozycje Beneš nie wziął udziału w czynnościach Komisji³⁰. Z ramienia ČSR uczestniczył w jej pracach premier Karel Kramář. Na tej podstawie wolno sądzić, że minister spraw zagranicznych I Republiki nie był zainteresowany debatą nad Paktem Ligi Narodów, a w każdym razie nie na tyle, aby przedkładać je ponad negocjacje dotyczące kwestii granic ČSR. Prawdopodobnie wątpił też w możliwość odegrania przez reprezentantów małych państw poważnej roli w merytorycznej redakcji dokumentu³¹.

Wkład Kramářa w dzieło tworzenia Ligi Narodów, podobnie jak przedstawicieli pozostałych małych państw, był symboliczny. Świadomy negatywnych skutków uwikłania ČSR w konflikt między mocarstwami premier kontentował się rolą biernego obserwatora sporu o koncepcję Ligi Narodów toczzonego pomiędzy reprezentantami Francji, Stanów Zjednoczonych i Wielkiej Brytanii³². Głos zabierał rzadko, zwykle podczas dyskusji nad formalną stroną proponowanych zapisów.

²⁸ P. S. Wandycz, *France...*, s. 66–69; J. Klimko, *op. cit.*, s. 73–85; H. Parafianowicz, *Czechosłowacja w polityce Stanów Zjednoczonych w latach 1918–1933*, Białystok 1996, s. 96–106.

²⁹ E. Bendiner, *Czas aniołów. Tragikomiczna historia Ligi Narodów*, Warszawa 1981, s. 134, 143–144; F. P. Walters, *A History of the League of Nations*, London 1952, vol. 1, s. 32–33.

³⁰ R. Cecil twierdził: „gdyby tam był, może dokument wypadłby lepiej” – *Dr Beneš v Ženevě*, [w:] *Eduard Beneš. Rozprawy a úvahy věnované prezidentu Československé Republiky Dr Eduardovi Beneše k jeho šedesátým narozeninám statníka a vědci anglo-amerického světa*, Praha 1947, s. 50.

³¹ Zob. MaB, s. 177–179, dok. 25B, E. Beneš do T. G. Masaryka 3 II 1919; por. E. B. Hitchcock, *Zasvětil jsem život míru. Životopis Edvarda Beneše*, Praha 1947, s. 183.

³² Charakteryzując aktywność reprezentantów małych państw w Komisji S. Sierpowski, w ogóle pominął osobę Kramářa – *Narodziny Ligi Narodów. Powstanie, organizacja i zasady działania*, Poznań 1984, s. 92–94; E. Bendiner, *op. cit.*, s. 144; *Boj o směr...*, sv. 1, s. 67–68, dok. 43, K. Kramář do T. G. Masaryka 11 II 1919.

Warto jednak odnotować poparcie premiera I Republiki dla zgłoszonego przez Léona Bourgeois'a wniosku o powołanie międzynarodowej komisji do spraw kontroli zbrojeń i produkcji przemysłowej mogącej służyć celom wojennym. Kramář wyraził przekonanie, że rygorystyczny nadzór nad przemysłem niemieckim stanowić będzie istotną gwarancję bezpieczeństwa europejskiego. Proponował ponadto umieszczenie w Pakcie zapisu wykluczającego zmianę nałożonych przez traktaty pokojowe na niektóre państwa ograniczeń w sferze militarnej po przyjęciu ich w poczet członków Ligi Narodów. Interesująca była także polemika Kramář'a z przedstawicielem Włoch – Vittorio E. Orlando na temat sprzeczności sojuszy z ideą Ligi Narodów. Delegat Czechosłowacji twierdził, że zawieranie przez małe państwa sojuszy o charakterze obronnym może okazać się konieczne. Uważał jednak za konieczne rejestrowanie i weryfikowanie ich przez stosowny organ Ligi Narodów³³.

W sporządzonej na użytek delegacji czechosłowackiej ekspertyzie stwierdzano, iż I Republika ze względu na swoje położenie geograficzne oraz gospodarczą i militarną słabość posiada szanse rozwoju tylko jako aktywny członek Ligi Narodów. Bez spełnienia tego warunku nie powinna raczej spodziewać się, aby w przypadku agresji ze strony Niemiec mocarstwa zdecydowały się wystąpić w jej obronie. Teza o „ograniczaniu” przez Ligę Narodów sewerenności Czechosłowacji jest nie do przyjęcia, albowiem jeśli ČSR odrzuci gwarancje bezpieczeństwa zawarte w Pakcie, to będzie musiała szukać ich w układach z państwami sąsiednimi. Może się wówczas okazać, że warunki tych aliansów są dla I Republiki znacznie bardziej uciążliwe niż warunki Ligi Narodów³⁴.

Beneš był znacznie bardziej niż Kramář podatny na tego typu argumentację. Nie wnosił, tak jak premier, kategorycznych protestów przeciwko nadaniu Lidze Narodów prawa do ingerencji w sprawy wewnętrzne Czechosłowacji. Przeciwnie, stopniowo dochodził do przekonania, iż szeroki zakres kompetencji i efektywna siła Ligi stanowić mogą w przyszłości realną gwarancję bezpieczeństwa I Republiki³⁵. Uważał jednak, że schematyczny i słabo osadzony w realiach program Ligi Narodów w ówczesnej sytuacji międzynarodowej nie jest w stanie wzbudzić powszechnego zaufania. Zgłaszając

³³ Archiwum Akt Nowych, Delegacja Polska na Konferencję Pokojową w Paryżu, t. 72, k. 42–197, *Conférence des Préliminaires de Paix. Commission de la Société des Nations. Procès-verbal No. 5–13*; por. A. M. Brzeziński, *Zagadnienie bezpieczeństwa zbiorowego w Europie w polityce zagranicznej Francji (1919–1939)*, Łódź 1992, s. 14–15.

³⁴ Archiv Ministerstva Zahraničních Věcí (dalej: AMZV), Mírova Konference a Reparace, kr. 1, č. 6, zl. 10, *Svaz narodů – Poznámky k elaborátu redakční komise*.

³⁵ Dobitnie wyraził to podczas omawiania warunków tzw. małego traktatu wersalskiego – MaB, s. 271–274; dok. 65, E. Beneš do T. G. Masaryka 10 VI 1919, s. 292–294, dok. 72, E. Beneš do T. G. Masaryka 23 VI 1919.

gotowość uczestnictwa I Republiki w procesie rozbrojenia, zdecydowanie sprzeciwił się szybkiej redukcji czechosłowackich sił zbrojnych³⁶. Brak stabilności Europy Środkowej nie pozwalał – jego zdaniem – na realizację takiego eksperymentu, uzasadniał natomiast w pełni podjęcie prób poszukiwania gwarancji bezpieczeństwa w układach sojuszniczych³⁷.

Na początku kwietnia 1919 r. zaniepokojony kryzysem w stosunkach między mocarstwami i wizją wybuchu nowej wojny w Europie czechosłowacki minister spraw zagranicznych uznał za niezbędne zawarcie porozumienia z Polską i przystąpienie do negocjowania sojuszu z Francją. W obliczu – jak sądził – nieuchronnego konfliktu ČSR z Niemcami, Austrią i Węgrami wielce pożądane wydawało mu się również zintensyfikowanie współpracy z Królestwem SHS i utrzymanie dobrych kontaktów z Rumunią³⁸.

Projekt Beneša, wyraźnie nawiązujący do wymierzonych przeciwko Niemcom koncepcji Clemenceau, nie uzyskał aprobaty prezydenta ČSR. Masaryk wykluczył zarówno ewentualność wybuchu wojny, jak i możliwość przystąpienia I Republiki do antyniemieckiej koalicji. W owym czasie nie uważał już Niemiec za główne zagrożenie dla czechosłowackiej państwowości. Dążył do szybkiego uregulowania z Berlinem kontaktów ekonomicznych wierząc, że ułatwi to w nieodległej przyszłości ułożenie poprawnych stosunków politycznych³⁹. Wyraźnie dystansował się od twardego kursu Francji wobec Niemiec, wywołującego – jak twierdził – gwałtowny wzrost nastrojów rewizjonistycznych⁴⁰. Oskarżał także Paryż o prowadzenie błędnej polityki wspierania Polski. Stosunek Masaryka do II Rzeczypospolitej cechowała wrogość, której upust dawał w poufnej korespondencji. Przykład wielu starań, aby zdyskredytować Warszawę w oczach Ententy. Ze szczególną

³⁶ Przedłożony Radzie Najwyższej 23 V 1919 raport ekspertów wojskowych konferencji pokojowej dopuszczał posiadanie przez ČSR armii liczącej 22 tys. żołnierzy – W. Wilson, *Kształtowanie losów świata. Pamiętniki i dokumenty*, t. 1, Warszawa 1924, s. 359–361.

³⁷ MaB, dok. 65, 72; *Les Délibérations du Conseil des Quatre (24 mars – 28 juin 1919). Notes de l'officier interprete Paul Mantoux*, Paris 1955, vol. 2, s. 313–321, dok. 90, Protokół posiedzenia Rady Czterech z 5 VI 1919; E. Beneš, *Problémy nově Evropy a zahraniční politika Československa. Projevy a uvahy z r. 1919–1924*, Praha 1924, s. 37–38.

³⁸ Obawy Beneša po części wynikały z przeprowadzonych przez niego rozmów z P. Berthelotem i R. Lansingiem – MaB, s. 206–213, dok. 37, E. Beneš do T. G. Masaryka 5 IV 1919; por. *Boj o směr...*, sv. 1, s. 109–112, dok. 88, Memoriał E. Beneša dotyczący kierunków polityki zagranicznej ČSR z I poł. 1919 r.

³⁹ MaB, s. 218–220, dok. 39, T. G. Masaryk do E. Beneša 8 IV 1919; zob. K. Gajan, *Německý imperialismus a československo-německé vztahy v letech 1918–1921*, Praha 1962, s. 127–146; F. G. Campbell, *Confrontation in Central Europe: Weimar Germany and Czechoslovakia*, Chicago 1975, s. 29–67.

⁴⁰ MaB, s. 214–217, dok. 38, T. G. Masaryk do E. Beneša. Relacja ze spotkania z J. Ch. Smutsem 7 IV 1919.

nienawiścią odnosił się do polskich koncepcji organizacji Europy Środkowo-Wschodniej, uważając je za sprzeczne z interesami Czechosłowacji⁴¹.

Zdecydowanie negatywna postawa prezydenta nie skłaniała Beneša do forsowania własnego projektu. Ostateczne rozstanie z nim ułatwiło mu niewątpliwie uzgodnienie warunków podpisania francusko-angielsko-amerykańskiego traktatu gwarancyjnego. Trzeci Oddział francuskiej misji wojskowej w ČSR prowadził jednak nadal studia nad wykorzystaniem sił zbrojnych I Republiki jako środka nacisku na Niemcy, w przypadku gdyby odmówiły podpisania traktatu pokojowego. Efektem ich był ukończony 25 maja 1919 r. zarys planu operacyjnego przewidującego w pierwszym wariantcie uderzenie na Bayreuth, w drugim zaś wprost na Berlin⁴².

Dyplomacji czechosłowackiej nie udało się podczas konferencji pokojowej uzyskać aprobaty mocarstw dla koncepcji granic strategicznych. Ostatecznie zgodziły się one na „granice historyczne” z Austrią i Niemcami⁴³, co i tak uznano w Europie za wielki sukces I Republiki. Podobnym była decyzja o przyłączeniu do ČSR Rusi Podkarpackiej. Granica z Węgrami tylko częściowo pokrywała się z czechosłowackimi postulatami bezpieczeństwa: opierać się miała o Dunaj⁴⁴ oraz Ipeł, a następnie przebiegać na południe od linii Lučenec-Tornala-Rožňava-Koszyce-Czop. Problem przynależności Śląska Cieszyńskiego, Spiszu i Orawy decyzją konferencji stał się przedmiotem odrębnego postępowania. Rada Najwyższa odmówiła natomiast stanowczo zgody na propozycje czechosłowackie w sprawie Zachodnich Węgier⁴⁵.

Podpisując traktaty pokojowe w Wersalu (28 czerwca 1919 r.) i Saint-Germain-en-Laye (10 września 1919 r.) I Republika uzyskała ponadto następujące gwarancje bezpieczeństwa: ograniczenie sił zbrojnych Niemiec (100-tysięczna armia zawodowa) i Austrii (30-tysięczna armia zawodowa), zakaz posiadania przez wymienione armie pewnych kategorii uzbrojenia (lotnictwa, artylerii ciężkiej i broni pancernej) oraz zobowiązanie Austrii do

⁴¹ *Ibidem*, dok. 39; *Boj o směr...*, sv. 1, s. 82–84, dok. 57, Koncept listu T. G. Masaryka do R. Lansinga 16 III 1919; M. K. Kamiński, *Polityczne aspekty czeskiego najazdu na Śląsk Cieszyński w styczniu 1919 roku. Międzymorze. Polska i kraje Europy Środkowo-Wschodniej XIX i XX wiek. Studia ofiarowane P. Łossowskiemu w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, Warszawa 1995, s. 182–190; J. Gruchała, *Tomasz G. Masaryk*, Wrocław 1996, s. 206–215.

⁴² V. Vávra, *op. cit.*, s. 30–31; K. Gajan, *op. cit.*, s. 76.

⁴³ Rozszerzonymi jedynie na korzyść ČSR o skrawek Górnego Śląska – tzw. Kraj Hulczyński oraz niewielkie obszary Austrii Górnej: Vitorazsko i Austrii Dolnej: Valticko – J. Klimko, *op. cit.*, s. 86–90.

⁴⁴ Po stronie ČSR znalazła się także Petržalka – zob. D. Perman, *op. cit.*, s. 213–227.

⁴⁵ Beneš proponował neutralizację „korytarza” czechosłowacko-jugosłowiańskiego lub przekazanie go pod zarząd Ligi Narodów – *Boj o směr...*, sv. 1, s. 59–65, dok. 40, Protokół posiedzenia Rady Dziesięciu 5 II 1919; MaB, s. 187–189, dok. 38, T. G. Masaryk do E. Beneša 25 II 1919; J. Klimko, *op. cit.*, s. 81–82.

nierezygnowania z niepodległości bez zgody Ligi Narodów⁴⁶. Czechosłowacja jako członek pierwotny Ligi Narodów otrzymała również gwarancje bezpieczeństwa wynikające z Paktu: zobowiązanie członków Ligi do wspólnej akcji w razie agresji lub jej groźby, ograniczenie prawa członków Ligi do wszczynania wojny, a także „redukcję zbrojeń narodowych do minimum dającego się pogodzić z bezpieczeństwem narodowym oraz egzekucją zobowiązań międzynarodowych przez wspólną akcję”⁴⁷.

Pierwszy rok działalności dyplomacji czechosłowackiej zamknął się w ocenie Beneša bilansem dodatnim. Dnia 30 września 1919 r. w swym pierwszym *exposé* w Zgromadzeniu Narodowym minister stwierdził z satysfakcją, że zrealizowała ona wszystkie z możliwych do osiągnięcia celów polityki zagranicznej ČSR. Podpisane z Niemcami i Austrią traktaty pokojowe wydawały mu się dostatecznie silną podstawą do sprawnego przeprowadzenia procesu wewnętrznej konsolidacji Czechosłowacji i ugruntowania jej pozycji międzynarodowej. Beneš nie ukrywał jednak przed parlamentarzystami, że sytuacja geopolityczna ich ojczyzny jest i zawsze będzie trudna. Nie można więc zaprzestać bacznej obserwacji rozwoju wypadków w regionie i poszukiwania nowych środków i sposobów ochrony egzystencji I Republiki⁴⁸.

Stan stosunków międzynarodowych w Europie Środkowo-Wschodniej w istocie daleki był od tego, jaki z perspektywy Pragi uchodziłby za pożądany. Rozpad Rosji i Austro-Węgier wytworzył polityczną próżnię, którą nowo formujące się organizmy państwowe starały się dopiero wypełnić. Skomplikowana struktura etniczna tej części kontynentu sprawiała, że nie mogło się to dokonać bez poważnych perturbacji. Wytyczenie nowych granic nie tylko nie wyeliminowało konfliktów narodowościowych, lecz dało impuls do zaognienia się już istniejących i zrodziło nowe. Żadna z uczestniczących w nich stron nie potrafiła wyrzec się pokusy dochodzenia swych racji *manu militari*⁴⁹.

⁴⁶ Dążenie do *Anschlusu* wyrzekały się również Niemcy. Problem miał dla ČSR kardynalne znaczenie. Zachodziła bowiem obawa, że *Anschluss* spowoduje przejęcie przez Niemcy egzekucji roszczeń zgłaszanych przez Austrię do czechosłowackiego pogranicza. Stanowisko Beneša wobec *Anschlusu* było począwszy od grudnia 1918 r. jednoznacznie negatywne. Masaryk dopuszczał możliwość innych rozwiązań, między innymi luźnego związku Niemiec i Austrii – MaB, s. 180–183, dok. 26, T. G. Masaryk do E. Beneša 19 II 1919; zob. Z. J. Gąsiorowski, *Czechoslovakia and the Austrian Question 1918–1928*, „Südost-Forschungen” 1957, s. 89–96.

⁴⁷ *Współczesna Europa polityczna. Zbiór umów międzynarodowych 1919–1939*, oprac. W. Kulski i M. Potulicki, Warszawa–Kraków 1939, s. 4–19. W analizie Paktu Ligi Narodów czechosłowacki ekspert zwracał uwagę na brak precyzji w zdefiniowaniu zobowiązań członków organizacji. Za poważny mankament proponowanego systemu bezpieczeństwa uznał możliwość prowadzenia przez członków Ligi wojny legalnej – AMZV, Mirová Konference a Reprace, kr. 1, č. 6, zl. 7, *Svaz Narodů*.

⁴⁸ E. Beneš, *Problémy nové...*, s. 7–32.

⁴⁹ Zob. H. Batowski, *Rozpad Austro-Węgier 1914–1918 (Sprawy narodowościowe i działania dyplomatyczne)*, Kraków 1982, s. 286–300; M. Waldenberg, *Kwestie narodowe w Europie Środkowo-Wschodniej. Dzieje. Idee*, Warszawa 1992, s. 282–292, 340–348.

Na tym nie kończyła się lista niebezpieczeństw. Gwałtowny spadek poziomu życia ludności zaowocował anarchizacją życia publicznego. Wzrosła aktywność ruchów politycznych dążących do obalenia dotychczasowych struktur prawnych, społecznych i ekonomicznych. Nie ukrywały one również negatywnego stanowiska wobec porządku wersalskiego. Powodów do niepokoju dostarczały wciąż narody pokonane w pierwszej wojnie światowej. Były wprawdzie za słabe, aby odrzucić postanowienia podyktowanych przez Ententę traktatów pokojowych, równocześnie jednak zbyt dumne, aby pogodzić się z nimi, zaakceptować degradację własnej pozycji międzynarodowej i terytorialne straty. Należało więc spodziewać się z ich strony działań wymierzonych w nowy ład pokojowy i jego beneficjentów. Narastające między mocarstwami sprzeczności i pierwsze symptomy rozpadu zwycięskiej koalicji pomnażały szanse rewizjonistów na osiągnięcie sukcesu. Pośrednio służyły im także projekty politycznej i ekonomicznej rekonstrukcji Europy Środkowo-Wschodniej dyskutowane wówczas w Paryżu, Rzymie i Londynie⁵⁰.

Wszystkie te zjawiska skłaniały praskie władze polityczne i wojskowe do weryfikacji dotychczasowej koncepcji bezpieczeństwa I Republiki i podjęcia zdecydowanych kroków mających na celu zneutralizowanie istniejących i prawdopodobnych zagrożeń.

Analizy przeprowadzone z rozkazu ministra obrony narodowej Václava Klofača jesienią 1919 r. wskazywały jednoznacznie na wyjątkowo niekorzystne usytuowanie Czechosłowacji oraz szereg niezgodności wynikających z ukształtowania jej terytorium i fatalnej struktury etnicznej. Ostrzegały, że w razie konfliktu z dwoma sąsiednimi państwami I Republika znajdzie się natychmiast w krytycznym lub zgoła katastrofalnym położeniu. Jeżeli CSR nadal pozostawać będzie w izolacji groźby tej nie zdołają zlikwidować żadne (ze wszech miar pożądane) starania o wzmocnienie czechosłowackich sił zbrojnych. Biorąc pod uwagę, iż Liga Narodów na razie nie stanowi dla Czechosłowacji dostatecznej gwarancji bezpieczeństwa konieczne jest zintensyfikowanie wojskowej kooperacji z Francją oraz pozyskanie sojuszników w najbliższym otoczeniu⁵¹.

W opinii kręgów wojskowych role aliantów Czechosłowacji powinny w pierwszym rzędzie przypaść Królestwu SHS i Rumunii. Przemawiała za tym przede wszystkim zbieżność stanowisk wobec rewindykacyjnych zamiarów Węgier. Sojusz czechosłowacko-rumuński, zawarty zgodnie z art. 16 Paktu

⁵⁰ W. Balcerak, *Powstanie państw narodowych w Europie Środkowo-Wschodniej*, Warszawa 1974, s. 68–133; H. Batowski, *Między dwiema wojnami 1919–1939. Zarys historii dyplomacji*, Kraków 1988, s. 102–103.

⁵¹ Vojenský Historický Archiv (dalej: VHA), MNO-Pres., kr. 276, 1921-dův., Kpt. W. Kontný, *Obranný problém státu i mezinrodní zajištění (Na rozkladě elaboratů A/1 – A/6)*; zob. *Československa Armada*, [w:] *Deset let Československé Republiky*, sv. 1, Praha 1928; s. 122–123.

Ligi Narodów, winien zobowiązać sygnatariuszy do udzielenia sobie wzajemnej pomocy w przypadku konfliktu z Węgrami i agresji Niemiec na Czechosłowację lub Bułgarii na Rumunię. I Republika mogłaby wynieść z aliansu dodatkową korzyść w postaci dostępu do Morza Czarnego. Dla Bukaresztu natomiast niebagatelne znaczenie miałyby opowiedzenie się ČSR za nienaruszalnością rumuńskiej granicy wschodniej. Sojusz czechosłowacko-jugosłowiański obligowałby partnerów do analogicznych zachowań w razie wojny z Węgrami, a także ataku Austrii na Czechosłowację i Bułgarii na Królestwo SHS. I Republika nie pozostawałaby również obojętna wobec konfliktu jugosłowiańsko-włoskiego. Brak wspólnej granicy czechosłowacko-jugosłowiańskiej powodował jednak dość istotne ograniczenia w wykonywaniu warunków porozumienia. Bilateralne sojusze między Pragą a Belgradem i Bukaresztem w obliczu nowego konfliktu europejskiego wywołanego przez Niemcy, Austrię i Węgry mogłyby być ewentualnie przekształcone w układ wielostronny otwarty dla Polski i Grecji. Współpraca czechosłowacko-jugosłowiańska i czechosłowacko-rumuńska nie powinna ograniczać się tylko do spraw *stricto* militarnych, lecz także stymulować polityczną i ekonomiczną rekonstrukcję Europy Środkowej i Południowej, chroniąc obydwie regiony przed negatywnymi skutkami aktywności mocarstw⁵².

Projekt zacieśnienia kontaktów z Bukaresztem i Belgradem przekazany przez MNO prezydentowi Masarykowi u schyłku 1919 r.⁵³ pozornie nie wnosił niczego nowego do dyskusji nad czechosłowacką koncepcją bezpieczeństwa. Według oficjalnego stanowiska Pragi tradycje współpracy czechosłowacko-jugosłowiańsko-rumuńskiej sięgały wszak czasów Wielkiej Wojny⁵⁴. Faktycznie jednak sprowadzała się ona wtedy wyłącznie do teoretycznych dysput i wymiany niezobowiązujących deklaracji. Próba skoordynowania działań trzech państw na paryskiej konferencji pokojowej również przyniosła bardzo skromne rezultaty. Żywsze kontakty dyplomacja czechosłowacka utrzymywała tylko z Królestwem SHS, zbliżenie z Rumunią utrudniał zatarg o Maramureș. Ze względu na spór o przynależność Banatu stosunki pomiędzy Bukaresztem a Belgradem układały się fatalnie. W pierwszej połowie 1919 r. Masaryk, w przeciwieństwie do Beneša, nie obiecywał sobie zbyt wiele po współpracy z Rumunią i Królestwem SHS.

⁵² VHA, MNO-Pres., kr. 276, 1921-dův, Ppík. S. Blaha, *Spolek rumunsko-československý (25 V 1919)*, i d e m, *Mezinarodni situace Jugoslavii (24 XI 1919)*.

⁵³ AMZV, Mala Dohoda, kr. 1, zl. 3, č. 5, MNO do E. Beneša 7 I 1920.

⁵⁴ Masaryk twierdził nawet, że podwaliny pod porozumienie zostały położone podczas jego konferencji z Ionelem Bratianu w Jassach w X 1917 r. Gdy zaś pod koniec 1918 r. rozmawiał w Paryżu z I. Ionescu, A. Trumbicem i E. Venizelosem na temat zawiązania federacji środkowoeuropejskiej: „Idea Małej Ententy, by tak rzec, unosiła się w powietrzu” – T. G. Masaryk, *Světova revoluce...*, s. 422; por. L. Buczma, *op. cit.*, s. 129; N. Iordache, *op. cit.*, s. 28–29; A. A. Jažkova, *Malaja Antanta w ewropejskiej politieke 1918–1925*, Moskwa 1925, s. 41.

Dbał wszelako o zachowanie jej pozorów, wierząc, że skłonią one mocarstwa do odstąpienia od zamiaru realizacji projektu federacji naddunajskiej⁵⁵.

Koncepcja bilateralnych sojuszy wojskowych była propozycją śmielszą. Zmierzała do przekreślenia tych planów i wywyższenia Czechosłowacji do rangi czynnika stabilizującego Europę Środkową. Wyeksponowanie antywęgierskiego charakteru aliansów należy uznać za w pełni uzasadnione, albowiem tylko na tej płaszczyźnie mogło dojść do porozumienia spadkobierców habsburskiej monarchii⁵⁶. Poniekąd chroniło również przed oskarżeniami o próbę torpedowania środkowoeuropejskiej polityki mocarstw. W gruncie rzeczy była to wówczas jedyna możliwość odwrócenia niekorzystnej dla I Republiki koniunktury, zdolna wyprowadzić ją z izolacji bez jakichkolwiek koncesji terytorialnych i zwrotów w polityce zagranicznej.

Sławomir M. Nowinowski

THE CZECHOSLOVAK'S CONCEPTION OF SECURITY IN THE YEARS 1918–1919

The studies over the conception of security of Czechoslovakia was initiated during the First World War by Tomáš Masaryk. They were recapitulated in the book *The New Europe* which was published in autumn 1918. According to the author, the close co-operation of Czechoslovakia, Yugoslavia and Poland, leading to the federation open for the rest of the states of that region should be the base of the political and economic stabilisation of Central Europe. However that project was a kind of constructive solution of the problem, it abstracted from the political, economic and ethnic reality which minimised the chances of its realisation.

In that period the activity of Eduard Beneš was concentrated on the attempts to get the strategic allied among the powers of Entent, who would be able to give Czechoslovakia the real guaranty of security. That role was taken up eventually by France, who declared her readiness for supporting the Czechoslovak territorial claims. The French military mission that had been sent to Prague took the control over the army of ČSR.

During the period of preparation to the Paris Peace Conference the government of Czechoslovakia did not show the great interest in the conception of the League of Nations. It attempted to reach the security of the state by assuring the strategic frontiers for it. It is worth stressing that in general it ignored the national point of problem in spite of the fact that whole territory along the demanded frontiers with Austria, Germany and Hungary was inhabited by the people of those three nations whose attitude towards the Czechoslovak statehood was negative.

⁵⁵ MaB, dok. 39; Władze ČSR kategorycznie sprzeciwiały się planom federacji naddunajskiej dostrzegając w nich próbę restaurowania Austro-Węgier – *Boj o směr...*, sv. 1, dok. 57.

⁵⁶ P. S. Wandycz, *Mała Ententa. Sześćdziesiąt lat później*, [w:] idem, *Z dziejów dyplomacji*, Londyn 1988, s. 121–122.

On the Paris Peace Conference the Czechoslovak diplomacy did not manage to obtain the powers approbation of her conception of security. Eventually they accepted „the historical frontiers”, nevertheless that was considered as a great success of the I Republic. Signing the peace treaties with Austria and Germany (among the other these treaties limited the possibility of Anschluss and the number of military forces of these both states and forbade them the possessing of some category of arms) Czechoslovakia obtained the new guaranty of security. As the primeval member of the League of Nations it also obtained the guaranty assured by the Pact.

Still a state of the international relations in Central-East Europe was far from that one that was wanted from the Prague's point of view. The military circles of ČSR recognising the danger of the isolation of the state, appealed to the government for intensification of the military cooperation with France and for find the allies in the neighbourhood.